Ekaia, ale berezia 2025, 93-112
https://doi.org/10.1387/ekaia.26335

ekaia
ZIENTZIA eta TEKNOLOGIA ALDIZKARIA

ISSN 0214-9001 – eISSN 2444-3255

Adimen Artifiziala. PTIA eredu kimioinformatikoa endekapenezko gaixotasun neurologikoen kontrako botikak aurkitzeko

(Artificial Intelligence. PTIA cheminformatic model for finding drugs against degenerative neurological diseases)

Leire Llona[1], *Ane Ibañez*[1], *Humberto González-Díaz*[1,2,3], *Harbil Bediaga*[4,5], *Sonia Arrasate**[1]

[1] Kimika Organikoa eta Ezorganikoa Saila (UPV/EHU) (48940-Leioa)
[2] Biofisika Institutua (CSIC-UPV/EHU) (48940-Leioa)
[3] IKERBASQUE, Basque Foundation for Science (48011-Bilbao)
[4] IKERDATA S.L., ZITEK (UPV/EHU), Errektoretza Eraikina, 6 (48940-Leioa)
[5] Pintura saila, Arte Ederren Fakultatea (UPV/EHU) (48940-Leioa)

LABURPENA: Kimioinformatika kimika teorikoaren atal bat da, zientzia kimiko-farmazeutikoetako arazoetan teknika informatikoak erabiltzean datzana. Lan honetan, IFPTIA (Informazioa Fusionatzea + Perturbazio Teoria + Ikasketa Automatikoa) metodologiak kimika medikoaren esparruan izan dezakeen aplikazioa aurkeztu dugu. Zehazki, alzheimerra, parkinsona, alboko esklerosi amiotrofikoa (AEA), Friedreichen ataxia eta Huntingtonen endekapenezko gaixotasun neurologikoak aztertu ditugu. Eraiki dugun eredu kimioinformatikoan, kontuan hartu ditugu gaixotasun horiekin erlazioa izan dezaketen proteinen sekuentziak eta garuneko zenbait eskualdetako (kortex entorrinala —KE—, hipokanpoa —HIP—, erdiko lokiko bihurgunea —ELB—, atzeko zingulu-kortexa —AZK—, goi-bekokiko bihurgunea —GBB— eta kortex bisuala —KB—) proteinen elkarrekintza-sarea (PES). Lortu dugun eredurik egokiena diskriminatzaile lineala izanik, doitasun-metrikak onak izan dira; Sn(%) = 77,76, Sp(%) = 72,69 eta Ac(%) = 73,83 entrenamendurako, eta Sp(%) = 72,66, Sn(%) = 77,95 eta Ac(%) = 73,84 balioen berrespenerako. Gaixotasun horiek sendaezinak dira, eta, sintomak agertzen diren momentutik aurrera, gaixoak ahulduz doaz, garuneko neuronak hiltzen diren arte. Horrek dakartzan arazo ohikoetako batzuk mugimendu eta garun-funtzionamendu okerrak dira. Alde horretatik, eredu

* ***Harremanetan jartzeko*** / ***Corresponding author:*** Sonia Arrasate, Kimika Organikoa eta Ezorganikoa Saila, Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU), (48940-Leioa-Bizkaia). – sonia.arrasate@ehu.eus – https://orcid.org/0003-2601-5959

Nola aipatu / ***How to cite:*** Llona, Leire; Ibañez, Ane; González-Díaz, Humberto; Bediaga, Harbil; Arrasate, Sonia (2025). «Adimen Artifiziala. PTIA eredu kimioinformatikoa endekapenezko gaixotasun neurologikoen kontrako botikak aurkitzeko». *Ekaia*, ale berezia 2025, 93-112. (https://doi.org/10.1387/ekaia.26335).

Jasotze-data: 2024, maiatzak 17; Onartze-data: 2024, uztailak 16.

ISSN 0214-9001 - eISSN 2444-3255 / © UPV/EHU Press 2025

Lan hau *Creative Commons Aitortu-EzKomertziala-PartekatuBerdin 4.0 Nazioartekoa* lizentzia baten mende dago

kimioinformatikoak teknika guztiz erabilgarriak izan daitezke farmako berriak garatzeko, entseguetan animalia gutxiago erabiltzeko eta, oro har, baliabideak saihesteko ahaleginetan. Konposatu batek endekapenezko gaixotasun neurologikoetan aktiboa izateko edo ez izateko daukan probabilitatea iragar dezake ereduak. Beraz, frogatu dugu gaixotasun horien atzean dauden mekanismoak ulertzeko erreminta oso baliagarria dela, eta, horri esker, etorkizun handiko bide terapeutikoak zabaltzen dira.

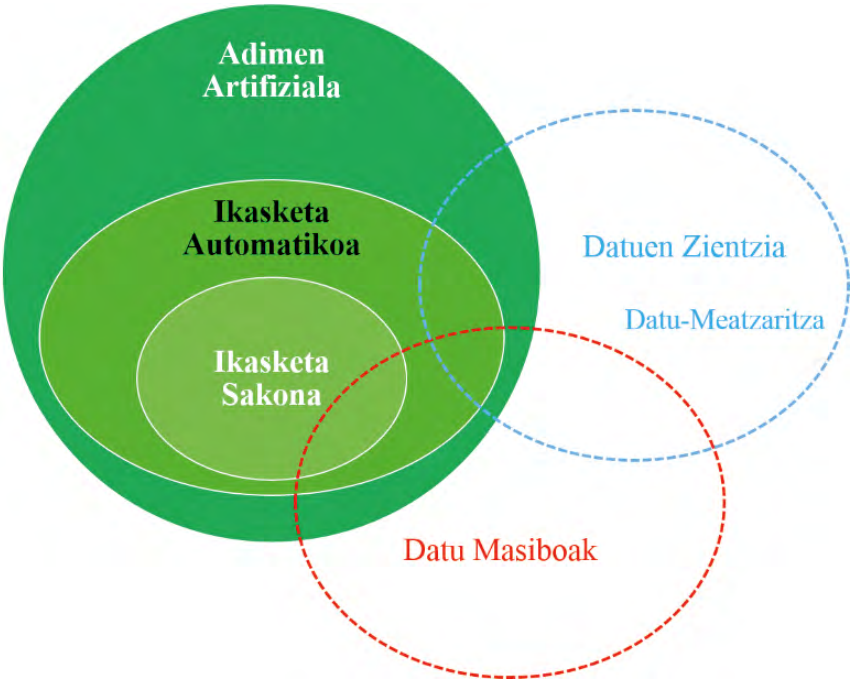
HITZ GAKOAK: Ikasketa Automatikoa, Adimen Artifiziala, Kimioinformatika, Endekapenezko gaixotasun neurologikoak.

ABSTRACT: *Cheminformatics is part of theoretical chemistry and consists of the use of computer techniques in pharmaceutical chemical science problems. This work presents the possible application of the IFPTIA methodology (Information Fusion + Perturbation Theory + Machine Learning) in the field of medical chemistry. Specifically, Alzheimer's, Parkinson's, Amyotrophic Lateral Sclerosis (ALS), Friedreich ataxia and Huntington degenerative neurological diseases have been studied. In the predictive model, the sequences of proteins that may be related to them and the Protein Interaction Network (PES) of the different regions of the brain (entorrinal cortex (CR), hippocampus (HIP), central temple curve (CEP), rear cortex (CSC), upper forehead curve (BB) and visual cortex (CB) have been considered. The statistical parameters of the model obtained have been good; Sn (%) = 77.76, Sp (%) = 72.69 and Ac (%) = 73.83 for training; and Sp (%) = 72.66, Sn (%) = 77.95 and Ac (%) = 73.84 for validation. These diseases are incurable and from the moment the symptoms appear, the patients are weakened until the neurons in the brain die. Among the usual problems that this entails are problems of poor movement and brain functioning. In this sense, cheminformatic models can be a very useful technique in the development of new drugs, in efforts to reduce animals for testing and, in general, to avoid resources. They can predict the probability that a compound may or may not be active in degenerative neurological diseases. These models have therefore been shown to be very useful tools for understanding the mechanisms behind these diseases, and this has led to the opening of promising therapeutic pathways.*

KEYWORDS: Machine Learning, Artificial Intelligence, Cheminformatics, Degenerative neurological diseases.

1. SARRERA

Artificial Intelligence (*AI*) edo adimen artifiziala (AA) makinek giza garunaren funtzioak simulatzean datza, eta entitate adimendunak/makinak ulertzeaz eta eraikitzeaz arduratzen da. Makina horiek askotariko egoera berrien aurrean modu eraginkor eta seguruan jarduteko kalkuluak egin ditzakete [1]. Alan Turing izan zen AAren inguruan ikerketa esanguratsu bat egin zuen lehena [2]. Adimen-muga oso zabala da; izan ere, AAk jakintza-arlo asko barne hartzen ditu, hala nola medikuntza, kimika, farmazia, fisika, biologia, bioteknologia, materialak, nanozientzia eta abar.

1. irudia. AAk barne hartzen dituen ezagutza-arlo adierazgarrienak.

Machine Learning-a (*ML*) edo ikasketa automatikoa (IA) AAren azpimultzotzat hartzen da (1. irudia). Makinek ematen diegun informaziotik ikastea nahi dugunean, IA teknikak erabiltzen dira. Makinek gizakiek bezala ikasi eta pentsa dezaten lortzeko dagoen moduetako bat da. Ikasketa-prozesu hori behaketa, proba eta errore bidez egiten da. Zeregin jakin eta mugatu bat ikasi ahal izateko adina datu ematen zaizkie, eta, gero, gai dira ezagutza hori datu berrietan aplikatzeko eta denborarekin gehiago zuzentzeko eta ikasteko [3-7]. Makina bati ikasten irakasteko modu asko

daude: gainbegiratutako, gainbegiratu gabeko, erdi ikuskatutako eta errefortzuzko ikaskuntza-teknikak. Gainbegiratutakoaren kasuan, algoritmoari etiketa edo sailkapen zuzena ematen zaio ikasten ari den bitartean. Gainbegiratu gabekoan, berriz, ez zaio emaitzarik ematen. Erdi ikuskatutako teknikan, batzuetan ematen zaio emaitza, eta, errefortzuzko ikaskuntza-teknika erabiltzen denean, puntuazio desberdina ematen zaio ondo edo gaizki egitearen arabera. Era berean, badira hainbat arazotarako erabil daitezkeen algoritmoak: iragarpena, sailkapena, erregresioa eta abar. Funtzioekin lortutako emaitzan datza diferentzia. Balio horrek erreferentzia egin diezaioke erantzun kualitatibo bati; esate baterako, balio kuantitatibo bati, erregresio-ereduetan bezala, edo talde bati, sailkapen-ereduetan bezala. Zehazki, erregresio lineal sinpleak edo polinomikoak, euskarri bektore-makinak, erabaki-zuhaitzak, Random Forest metodologiak, K hurbileneko bizilagunak, adibidez, IAn erabiltzen diren algoritmo arruntetako batzuk dira, baina askoz gehiago ere badaude [8-13]. Horietan guztietan aipagarria da aldez aurretik oso garrantzitsua dela datuak lortzen eta kargatzen ikastea —esate baterako, datuen esplorazio-analisia egitea eta informazioa garbitzea—, ikaskuntzaren kalitatea datuen kalitatearen araberakoa izango baita.

IAren barruan, *Deep Learning*-a (*DL*) edo ikasketa sakona (IS) deritzogun adarra dago. ISaren teknikak Neurona Sare Artifizialak (NSA) erabiltzean oinarritzen dira. Teknika horietan asko aurreratu da 2010. urtetik hona, eta, egun, gai dira sakonera ugariko neurona-geruza sareak sortzeko. Azken urteotan, ikasketa sakona aplikatu izan da, besteak beste, botiken diseinuan, bioinformatikan, irudi medikoen analisian, materialetan, ahotsaren ezagutzan eta hizkuntzaren prozesaketan. Lerro hauek irakurtzerakoan, erraz bururatzen zaizkigu Netflixen gomendioak, ahots-laguntzaileak (Alexa, Siri edo Googleren laguntzailea) edo aurpegia aldatzen duten mugikorraren aplikazioak; horiek guztiek ISa erabiltzen dute [14-17].

*Big Data*k (BD) edo datu masiboak (DM) datuak eskala handian eta sistematikoki atzemateko, biltegiratzeko, homogeneizatzeko, transferitzeko, kontsultatzeko, bistaratzeko eta aztertzeko beharrezkoak diren teknikak biltzen ditu. DMaren ezaugarri nagusia ingelesetik datozen lehengo 3Vak dira (*Volum, Velocity, Variety*); egun, 5V + C (*Volum, Velocity, Variety, Value, Veracity and Complexity*) dira [1]. Alde horretatik, kuasi-DMtzat har daiteke ikerketa-lan honetako datu sorta. Tamainari dagokionez, ez genuke DM gisa sailkatuko; bai, ordea, konplexutasunari dagokionez. Bestalde, datuen zientzia (DZ) datu multzoetatik informazio garrantzitsua ateratzeaz arduratzen da. Era berean, erreferentzia egin diezaieke ezagutza ateratzeko datuen tratamendua beharrezkoa duten metodo, prozesu eta sistemei ere. Besteak beste, teknika estatistikoak eta datu-analisiak erabil daitezke, baita beren kabuz ikasten duten eredu adimendunak ere (gainbegiratu gabeak). Beraz, IAren zati bat ukituko luke. Izan ere, termino hori datu-meatzaritzarekin edo IArekin berarekin nahas daiteke.

Gure ikerkuntza-taldean, kimioinformatikan dihardugu. Hala, medikamentu batek gaixotasun jakin batean eduki dezakeen aktibitatea, nanopartikula batek medikamentu garraiatzaileen sistema batean duen aktibitatea edota erreakzio organiko baten etekina edo enantiomero-gaindikina aurresan ditzaketen eredu kimioinformatikoak garatzen ditugu [18, 19]. Kimioinformatika kimika teorikoaren atal bat da, zientzia kimiko-farmazeutikoetako arazoetan teknika informatikoak erabiltzean datzana [20]. *In silico* teknika horiek farmakoak aurkitzeko prozesuan erabiltzen dira farmazia-enpresetan. Ez da kimika konputazionalarekin nahastu behar; azken hori kimikaren adar bat da (2. irudia), eta simulazio informatikoa erabiltzen du arazo kimiko konplexuak konpontzen laguntzeko [21]. Kimika teorikoko metodoak ustiatzen ditu, programa informatiko eraginkorretan txertatuak, molekulen egiturak, interakzioak eta propietateak kalkulatzeko [22-26]. Kimiometria sistema kimikoetatik informazioa ateratzea helburu duen diziplina kimikoa da, eta behaketa esperimentaletatik datozen datuen tratamendu estatistiko eta matematikoaz arduratzen da. Orobat, kimika teorikoaren barruan, molekulen modelatze molekularra dago, zeinak molekula kimiko eta biologikoen 3D egituraren sorrera, irudikapena edota manipulazioa deskribatzen baitu. Matematika kimikoak, bestalde, zerikusia du fenomeno kimikoen eredu matematikoarekin. Matematika kimikoari kimika informatikoa ere deitu izan zaio batzuetan, baina ez da kimika konputazionalarekin nahastu behar [27, 28]. Azkenik, atomoen eta molekulen mugimendu fisikoak aztertzeko dinamika molekularra ordenagailuen bidez egiten den simulazio-metodoa da (2. irudia).

2. irudia. Kimioinformatika kimika teorikoaren atal bat da.

Eredu kimioinformatikoek teknika informatiko eta estatistikoak integratzen dituzte aktibitate biologiko zehatzen iragarpen teorikoa egiteko eta balizko farmako berrien diseinu teorikoa ahalbidetzeko. Hala, sintesi organikoaren proba- eta errore-prozesua saihesten da, adibidez. Ingurune birtual batean bakarrik dagoen zientzia denez, zenbait baliabide alde batera uzteko aukera ematen du, hala nola ekipoak, tresnak, materialak eta laborategiko langileak. Egitura kimikoaren eta aktibitate biologikoen arteko erlazioak ezartzen direnez, farmako berrietarako hautagaien diseinua askoz azkarragoa eta merkeagoa suertatzen da. Farmakoen aurkikuntzan oinarritutako metodologia kimioinformatikoa diziplinartekoa da; eta, beraz, kimika organikotik eta farmakologiatik jasotzen du informazioa. Tresna konputazionalen bidez egindako simulazio molekularrak eskatzen duen denbora konposatu berrien sintesiak eta biosaiakuntzek behar dutena baino askoz txikiagoa da, azken horiek hilabeteak edo urteak ere behar izaten baitituzte. Abantaila horri esker, molekula segida batzuk hartu, eta, emaitzak nahiko azkar lortzen direnez, sintesi-laborategira zuzenean eraman daitezke, sintesia gidatzeko. Hala, eredu kimioinformatikoek konposatu berriak aurreikusi eta kimikari organikoei proposatzen dizkiete, sintetiza ditzaten; eta, ondoren farmakologoei, biosaiakuntzetan erabil ditzaten. Hortik, eredu kimioinformatikoak aurreikusitako balioak berresten edo ezeztatzen dituzten emaitzak lortzen dira. Kasu optimo batean, ziklo operatibo horren bidez proba eta errore hutsez baino hautagai hobeak lortzen dira. Horri esker, denbora, dirua eta baliabideak aurrezten dira, eta farmako berriak garatzen dituztenen porrota saihesten da.

Farmako bat itu terapeutiko edo itu molekular batean eragiten duen molekula gisa defini daiteke, eta, ondorioz, haren portaera nolabait aldatzen da. Farmako ezagunek itu ezagunetan eragiten dute, baina gaixotasun baten bilakaera alda dezaketen edo dauden tratamenduen eraginkortasuna hobetu dezaketen farmako berriak aurkitzea da kimikaren eta biologiaren arloko ikerketaren helburu nagusietako bat. Farmako berri baten garapenak 12 urte arte iraun dezake, eta kalkulatzen da mila milioi euro ingurukoa dela haren batez besteko kostua, merkatura iritsi arte. Parte hartzen duten denbora eta kostuak, hein handi batean, beren garapenaren etapa batean edo gehiagotan huts egiten duten molekulen kopuru handiarekin lotuta daude. Izan ere, 5.000 sendagaietatik 1 bakarrik iristen da azkenean merkatura. Aurreko estatistikek erakusten dutenez, farmako berriak aurkitzea eta garatzea oso prozesu konplexua eta garestia da. Prozesu hori denbora luzez egin izan da soilik metodo esperimentalak erabiliz. Azken hamarkadetako aurrerapen teknologikoek *in silico* terminoaren sorrera sustatu dute. Termino horrek erreferentzia egiten die birtualki gauzatzen diren prozesu biologikoen simulazio informatikoen bidezko prozesuei. Ez da organismo bizi baten gainean (*in vivo* esperimentuak) zuzenean egiten den esperimentua, ezta entsegu-hodi batean edo organismotik kanpoko

beste ingurune artifizial batean (*in vitro* izeneko esperimentuak) egiten dena ere. Hala, konputazio-tresna horiek ezinbestekoak dira esperimentazio biologikorako; izan ere, eredu teorikoak zehaztasun handiz kodetzeko aukera ematen dute, eta gai dira informazio kantitate handiak prozesatzeko eta, hartara, farmako berrien garapen-prozesua errazteko eta azkartzeko.

Oro har, eredu kimioinformatikoak aplikazio txikiko domeinu batekin sortzen dira, soilik baldintza multzo batean zentratuta; adibidez, propietate edo aktibitate biologiko espezifiko batean, proteina objektibo batean edo lerro zelular batean. Baina oso interesgarria da aldi berean saiakuntza-baldintza ugari kontuan hartu ahal izatea, eta hori errazago egiten da perturbazio-teoriaren bidez. Hala, gure ikerkuntza-taldean, IFPTIA metodologia garatu dugu, zeinak Informazioa Fusionatzea + Perturbazio Teoria + IA adierazten baitu [29,30]. Metodologia hori farmako bat baldintza jakin batzuetan aktiboa izateko probabilitatea neurtzen duen erreferentzia-funtzio batekin hasten da. Horretaz gain, PT Operadoreak (PTO) erabiltzen ditu farmako horrek baldintza berberetan entseatutako farmakoen populazio batekiko dituen sarrera-aldagaien desbiderapenen (perturbazioen) berri emateko. IFPTIA metodoa hainbat jakintza-arlotan aplika daiteke. Alde batetik, medikamentuak askatzeko nanopartikula-sistemetan aplikatu izan da, hots, medikamentu/estaldura-agentea/metalen edo metal oxidoen nanopartikula-sistema egokiak hautatzeko lehen PTIA etiketa anitzeko eredu bat garatu da [18]. Bestetik, eredu baliagarri bat sortu da gaixotasun kardiobaskular edo neurodegeneratiboen tratamendurako kalmodulinaren inhibitzaileen medikamentuak aurkitzeko [31]. Era berean, Flaviviridae familiako gaixotasunen aurkako tratamendu berriak garatzeko sendagaiak aurkitzeko ahaleginetan lagungarria izan daitekeen eredu bat lortu da [32]. Kimika organikoaren arloari dagokionez, molekulen arteko a-amidoalkilazio erreakzioen enantioselektibitatea optimizatzeko eredu kimioinformatiko bat sortu da, baita web-zerbitzari batean ezarri ere. Kimikari organiko esperimentalentzako eskuragarri dagoen tresna konputazional berri horrek erreakzio-baldintzen optimizazio jasangarria, katalizatzaile berrien diseinua eta produktu berrien sintesia ahalbidetzen ditu [19].

Lan honetan, IFPTIA metodologiak kimika medikoaren esparruan izan dezakeen aplikazioa aurkeztuko dugu, zehazki endekapenezko gaixotasun neurologikoetara zuzenduta. Gaixotasun horiek sendaezinak dira, eta, sintomak agertzen diren momentutik aurrera, gaixoak ahulduz doaz, garuneko neuronak hiltzen diren arte. Horrek dakartzan ohiko arazoetako batzuk mugimendu eta garun-funtzionamendu okerrak dira. Alde horretatik, eredu kimioinformatikoak teknika guztiz erabilgarriak izan daitezke farmako berriak garatzeko, entseguetan animalia gutxiago erabiltzeko eta, oro har, baliabideak saihesteko ahaleginetan.

2. **METODOLOGIA**

Corwin Herman Hansh ikerlaria ordenagailuz lagundutako diseinu molekularraren aitzindaria da, *Quantitative Structure-Activity Relationship* (*QSAR*) edo Egitura Aktibitate Erlazio Kuantitatiboa (EAEK) sortzeagatik ezaguna. EAEKak erlazio matematiko bat ezartzen du erantzun kimiko baten eta analizatutako molekulen berezitasunak definitzen dituzten ezaugarri kimiko kuantitatiboen artean. Erlazio matematiko hori egitura-erlazio bat duten konposatuen artean ezartzen da. Ikerketa horrek, berez, erlazio matematiko bat ezartzea du helburu, produktu kimiko baten jokabidearen —hau da, erantzun kimikoaren— eta bide esperimental zein teorikoetatik lor daitezkeen ezaugarri kimiko kuantitatiboen multzoen artean. Ikerketaren izena ereduaren erantzunaren izaeraren araberakoa da, hots, egitura-propietate/aktibitate/toxikotasun (EPEK / EAEK / ETEK) erlazioen ikerketak ezagutzen dira nagusiki, non propietate fisiko-kimikoak, aktibitate biologikoak eta datu toxikologikoak erabiltzen diren. Erlazio hori bilatzeko, funtsezkoak dira deskriptore molekularrak, egiturak definitzen baitituzte: ikus (1) ekuazioa [33].

$$\text{Erantzuna} = \int (\text{egitura kimikoa, propietate fisiko-kimikoak}) \qquad (1)$$

Erantzun jakin baterako —aktibitate biologiko jakin baterako, adibidez—, EAEK ekuazioa honako modu honetan defini daiteke matematikoki: ikus (2) ekuazioa.

$$Y_i = w_0 + w_1X_1 + w_2X_2 + w_3X_3 \ldots + w_nX_n \qquad (2)$$

Y_i menpeko aldagaia izango da, eta ereduak emango duen erantzuna adierazten du; adibidez, aktibitatea/propietatea/toxikotasuna. Aldagai independenteak X_1, X_2 ... X_n dira, eta egitura-ezaugarriak zein propietate fisiko-kimikoak adierazten dituzte, baina zenbakizko kantitateetan, hau da, deskriptoreetan. Deskriptore bakoitzaren (w_1, w_2 ... w_n) banakako ekarpena da erantzunean eta a_0 erroreari dagokion konstantea [33]. Matematikoki kalkulatzen dira w_1, w_2 ... w_n erregresio-koefizienteak, entrenatze-datu sorta batetik, non aldagai independenteak eta menpekoak ezagunak diren. Adierazpen horrek sistema kimiko/biologiko batean eredu kimioinformatikoaren erantzunak izaera lineala duenean balio du [34].

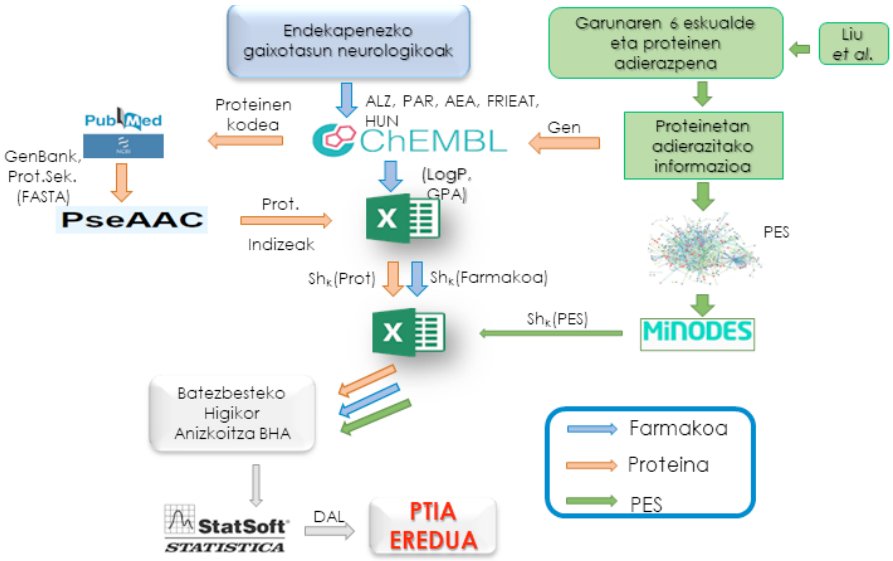
Oro har, metodo klasikoek ez dituzte kontuan hartzen entsegu aurreklinikoetan agertzen diren datu sorta handiak edo aldi bereko hainbat propietate biologiko [35-37]. Arazo horri aurre egiteko, ohikoak ez diren metodoak erabili behar dira, eta, hor, perturbazioaren teoria kontuan hartu behar da [38]. Perturbazio-teoriaren bidez, perturbazio txikiek molekulen egituran eta propietateetan dituzten ondorioak azter daitezke. Beraz, jatorrizko sistemaren antzekoa den beste sistema ezezagun baten propietateak aurre-

san daitezke. Horrela, botika bat esperantzagarria izan daitekeen edo ez adierazten duen probabilitatea aurresan dezake PTIA ereduak. Hala, konposatu kimiko bat baldintza jakin batzuetan aktiboa izateko probabilitatea neurtzen duen erreferentzia-funtzioa eta PTOak erabiltzen ditu, non operadore horiek baldintza berberetan entseatutako farmakoen populazio batekiko dituzten farmako horren sarrera-aldagaien desbideratzeen (perturbazioen) berri ematen duten [29].

2.1. **Datuen bilketa, garbiketa eta tratamendua**

Ikerkuntza-lan honetan, endekapenezko gaixotasun neurologiko hauek aztertu ditugu: alzheimerra, parkinsona, alboko esklerosi amiotrofikoa (AEA), Friedreichen ataxia eta Huntingtonen gaixotasunak. Lehenik, Liu *et al*. artikuluan oinarrituta [39], endekapenezko gaixotasun neurologiko horiekin erlazioa izan dezaketen proteinen sekuentziak eta garuneko zenbait eskualdetako (kortex entorrinala —KE—, hipokanpoa —HIP—, erdiko lokiko bihurgunea —ELB—, atzeko zingulu-kortexa —AZK—, goi-bekokiko bihurgunea —GBB— eta kortex bisuala —KB—) *Protein Interaction Network*-a (*PIN)* edo proteinen elkarrekintza-sarea (PES) lortu ditugu [39]. Ondoren, proteina horiek ChEMBLan bilatu eta, webgune beretik, hainbat zientzialarik egindako esperimentu aurreklinikoen datuak eskuratu ditugu, endekapenezko gaixotasun neurologikoei buruzko datu sorta esanguratsua izateko [40]. Garuneko sei eskualdeak kontuan hartzeko, bildutako kasu bakoitza bider 6 egin dugu. Behin datu-basean, gutxi gorabehera, 790.000 sarrera inguruko informazioa bildurik, aktibitate biologiko desberdin asko agertu dira. Esate baterako, IC_{50} (nM) propietateak inhibitzailearen kontzentrazio maximoaren erdiari egiten dio erreferentzia, hau da, farmako baten kontzentrazioa, inhibizioaren % 50 emateko; potentzia (nM) edo efektu jakin bat lortzeko behar den konposatuaren kontzentrazioa; EC_{50} (nM) edo kasuen % 50ek efektuaren eragin maximoa lortzeko behar den kontzentrazioa; aktibitatea (%) edo farmako batek materia biziaren gainean duen efektu onuragarri zein txarren neurketa, besteak beste. Azkenik, datu multzoa behin eraikita, botiken, proteinen sekuentzien eta proteinen elkarrekintza-sarearen egiturazko aldagaiak eta entseguen baldintzak hartu ditugu kontuan eredua garatzeko, 3. irudian ikusten den moduan.

Konposatu kimikoen egitura-deskriptoreak kalkulatzeko —hau da, D_k(farmako$_i$)—, bi deskriptore erabili ditugu. Alde batetik, D_1 = ALogP, *n*-oktanolaren eta uraren arteko banaketa-koefizientearen logaritmoa da, eta molekula baten lipofilitatearen deskriptore gisa onartuta dago. Bestalde, *Polar Surface Area* (*PSA*), edo hainazal polarraren azalera topologikoa (GPAT), D_2 = GPAT, nitrogeno eta oxigeno atomoek eta haiei lotutako hidrogeno polarrek betetzen duten azalera gisa definitzen da, eta hidrogenolotura horien kapazitatea eta polaritatea islatzen ditu [41, 42].

3. irudia. Eredu kimioinformatikoa sortzeko jarraitutako pausoak.

Proteinen egitura-deskriptoreak —hau da, D_k(proteina$_i$)— lortzeko, FASTA kodeak edo testu-formatuan aminoazidoen (AA) edo azido nukleikoen sekuentzia gorde dezaketen kodeak lortu, eta Chou *et al*. ikerlariek garatu duten zerbitzarian sartu ditugu, PseAACen (*Generating pseudo Amino Acid Composition*) [43, 44, 45, 46]. PseAACzerbitzaria: http://www.csbio.sjtu.edu.cn/bioinf/PseAAC/

Proteina-proteina elkarrekintza-sarearen deskriptoreak lortzeko —hots, D_k(PES$_i$)—, MI-NODES softwarea erabili dugu [47]. Haren bidez, garuneko zenbait eskualdetan k distantziara dauden proteinen elkarrekintzak kalkula daitezke.

Behin egitura-aldagaien deskriptoreak kalkulatuta daudela, lortutako informazioa eskala berera eraman behar da, eta, horretarako, Shannonen entropia edo informazioaren entropia erabili dugu. Izan ere, datu estokastikoko iturri batean dagoen informazioaren ziurgabetasuna ematen du, hots, batezbesteko indizea. Datuen balio posible bakoitzaren entropiaren neurketa balioaren masa-probabilitate funtzioaren logaritmo negatibo gisa definitzen da: ikus (3). ekuazioa [48].

$$Sh_k(\text{sistema}_i) = [p(D_{ki})] \cdot \log_2[p(D_{ki})] \qquad (3)$$

Egiturazko aldagaiak finkatu ondoren, zenbakizko balioak ez diren muga-baldintzak ($\mathbf{c}_j$) definitu behar dira, hala nola aktibitatea, organismoa,

entseguko organismoa eta abar,, eta bakoitzari zenbakizko balio bat egokitu. Horretarako, *Moving Average* (*MA*) edo Batezbesteko Higikorra (BH) aldagai berria sartu behar da: (4) ekuazioa.

$$\Delta Sh_k(\text{sistema}_i, \mathbf{c}_j) = (Sh_k(\text{sistema}_i)_{\text{berria}} - \langle Sh_k(\mathbf{c}_j)\rangle) \quad (4)$$

$\langle Sh_k(\mathbf{c}_j)\rangle$ parametroak, $\mathbf{c}_j$ muga-baldintza konkretu batzuetarako, egiturazko aldagaien entropia-balioen batezbestekoa ematen du. $Sh_k(\text{sistema}_i)_{\text{berria}}$ aldez aurretik kalkulatuta dagoen egiturazko aldagaien entropia da. Azkenean, BHak adierazten du egiturazko aldagai baten balioa $\mathbf{c}_j$ espezifiko batzuetarako zenbat aldentzen den aldagai hori osatzen duten balioen batezbestekotik.

Horretarako, aktibitate biologikoa adierazten duten c_0 baldintzak desiragarritasunaren arabera sailkatu behar dira, desiragarri eta ez-desiragarri moduan, eta $d(c_0)$ lortuko dugu. Ondoren, propietate horiei *cut-off* edo mozketa-mugak aplikatuko dizkiegu. Kontzentrazio-unitateak dituzten aktibitateei —K_i eta IC_{50}, adibidez— ez-desiragarri edo minimizatu nahi den izena jarriko diegu; izan ere, kontzentrazio txikietan farmakoa aktiboa bada, hobea da. Ehuneko eta abiadura unitateak dituzten aktibitateei, aldiz, desiragarri, zeren, eraginkortasuna (%) eta farmako baten abiadura handiagoa bada, aktibitate hori positiboagoa (desiragarria) izango da.

Hurrengo pausoan, $f(\upsilon_{ij})_{\text{helb}}$ funtzioa kalkulatu dugu, eta hori izango da helburu-funtzioa, hots, programa estatistikoari irteerako aldagai gisa ematen zaion funtzioa. Horrela, propietatearen $d(c_0)$ desiragarria bada, eta $\upsilon_{ij} > cut\ off$ bada, $f(\upsilon_{ij})_{\text{helb}} = 1$ balioa hartuko du; $d(c_0)$ ez-desiragarria bada eta $\upsilon_{ij} < cut\ off$ bada, $f(\upsilon_{ij})_{\text{helb}} = 1$ izango da; eta, aurreko bi baldintzak betetzen ez badira, $f(\upsilon_{ij})_{\text{helb}} = 0$ izango da. Beste alde batetik, probabilitateetan oinarritzen den erreferentziazko funtzioa definitu behar da: $f(\upsilon_{ij})_{\text{erref}}$. Beraz, c_0 propietate eta a azpimaila bakoitzerako dauden kasu guztietatik aktiboak (1 balioa) izateko probabilitatea adierazten du, (5) eta (6) ekuazioetan adierazten den bezala.

$$f(\upsilon_{ij})_{\text{erref}} = p(f(\upsilon_{ij} = 1), c_0) \quad (5)$$

$$p(f(\upsilon_{ij} = 1), c_0) = n(f(\upsilon_{ij} = 1, c_0)/n_{c_0,a} \quad (6)$$

Eredua eraikitzeko, sistemarentzat ezaguna den aldagaia —hots, $f(\upsilon_{ij})_{\text{erref}}$— eta horri gehituko dizkiogun PT operadoreak —ΔSh_k— eta deskriptoreak —D_k— erabiliko diegu sarrerako aldagai gisa eta $f(\upsilon_{ij})_{\text{helb}}$ irteerako aldagai gisa. PTIA eredua sortzeko, *Linear Discriminant Analysis (LDA)* edo diskriminazioan oinarritutako analisi lineala (DAL) teknika estatistikoa erabili dugu, STATISTICA [49] softwarearen bidez.

Ereduak itzuliko digun funtzioa $f(\upsilon_{ij})_{\text{kalk}}$ izango da, eta STATISTICAk, Mahalanobisen distantzia aplikatuz, $f(\upsilon_{ij})_{\text{aurre}}$ probabilitate-funtziora eralda-

tzen du. Horrela, bi talde bereiz daitezke: 0 edo ez-aktiboa izateko probabilitatea, eta 1 edo aktibo izateko probabilitatea. Horrek etorkizuneko iragarpenak egiteko aukera ematen digu, edota konposatu berrien diseinuak garatzeko aukera.

3. **EMAITZAK ETA EZTABAIDA**

Gaur egun ez dago eskuragarri endekapenezko gaixotasun neurologikoetara zuzendutako farmakoen egitura, proteinen sekuentzia, garuneko zenbait eskualdetako proteinen elkarrekintza-sarea (PES) eta entseguen baldintzak kontuan hartzen dituen eredu kimioinformatikorik. Ikerkuntzalan honetan proposaturiko eredua (7) ekuazioan ikus daiteke. PTIA sailkapen-eredua sortzeko, sarrerako aldagai gisa ezaguna den erreferentziazko funtzioa $f(\upsilon_{ij})_{\text{erref}}$ erabili dugu, eta horri gehitutako PT operadoreak (ΔSh_k), deskriptoreak (Sh_k) eta haiei esleitutako koefizienteak.

$$\begin{aligned} f(\upsilon_{ij})_{\text{kalk}} = {} & -3{,}29182464 + 9{,}35519136 \cdot f(\upsilon_{ij})_{\text{erref}} - 0{,}01770167 \cdot \\ & \cdot Sh_1(\text{farm}_i) - 20{,}68241027 \cdot Sh_2(\text{farm}_i) - 13{,}40396847 \cdot \\ & \cdot Sh_5(\text{prot}_j) + 23{,}34368413 \cdot Sh_5(\text{PES}_j) + 43{,}91215676 \cdot \\ & \cdot \Delta Sh_2(\text{farm}_i, \mathbf{c}_j) - 3{,}32508118 \cdot \Delta Sh_5(\text{prot}_j, \mathbf{c}_j) + \\ & + 2{,}34642134 \cdot \Delta Sh_5(\text{PES}_j, \mathbf{c}_j) \end{aligned} \tag{7}$$

$$n = 745674 \qquad \chi^2 = 138471{,}8 \qquad p < 0{,}05$$

Ereduak aurresandako $f(\upsilon_{ij})_{\text{kalk}}$ funtzioan agertzen den lehenengo balioa errorea da. Ondoren, aktibitate biologikoari dagokion erreferentziazko funtzioa —$f(\upsilon_{ij})_{\text{erref}}$— eta sistemari gehitzen edo kentzen zaizkion deskriptoreen eta perturbazioen efektuak ageri dira. Hortaz, eredu horrek hiru sarrera-aldagai dauzka: $f(\upsilon_{ij})_{\text{erref}}$, deskriptoreak ($\text{Sh}_k$) eta perturbazio-operadoreak (ΔSh_k), $\mathbf{c}_j$ muga-baldintzen menpe. Alde batetik, $f(\upsilon_{ij})_{\text{erref}}$ sarrera-aldagaiak espero den aktibitate biologikoaren balioa ordezkatzen du c_0 baldintzarako. Bestetik, deskriptoreak daude, farmakoen, proteinen eta PESaren hiru egitura-aldagaien informazio kimikoa. Amaitzeko, egitura aldagaien/sistemen BHa dago. Adierazpen horrek (ΔSh_k) aztertutako aldagai/sistemaren balioa ($Sh_k(\text{sistema}_i)_{\text{berria}}$) sistema hori osatzen duten balio guztien batezbestekotik ($\langle Sh_k(\mathbf{c}_j)\rangle$) zenbat desbideratzen den kalkulatzen du, $\mathbf{c}_j$ muga-baldintzetan. Honako taula honetan (1. taula), ereduan sartzen diren aldagaiak zehaztu ditugu.

1. taula. Eredua sortzeko erabili ditugun 8 sarrera-aldagaiak.

Operadorea	Formula	Operadorearen informazioa
$f(v_{ij})_{\text{erref}}$	$n(f(v_{ij} = 1, c_0)/n_{c_0,a}$	Konposatu bat aktiboa izateko aldez aurreko probabilitatea da, $p(f(v_{ij}) = 1, c_0)$, c_0 propietate zehatz baterako.
$Sh_1(\text{farm}_i)$	$Sh_1(\text{farm}_i) = -p(D_{1i}) \cdot \log(p(D_{1i}))$	D_1 = ALogP. Lipofilitate terminoetan, konposatu baten egitura kimikoaren informazioaren aldakortasuna azaltzen du. Informazioa Shannon entropiara eraldatuta dago.
$Sh_2(\text{farm}_i)$	$Sh_2(\text{farm}_i) = -p(D_{2i}) \cdot \log(p(D_{2i}))$	D_2 = GPAT. Konposatu batean azaldutako gainazal azalera terminoetan, egitura kimikoaren informazioaren aldakortasuna azaltzen du. Informazioa Shannon entropiara eraldatuta dago.
$Sh_5(\text{prot}_j)$	$Sh_5(\text{prot}_j) = -p(D_{1j}) \cdot \log(p(D_{1j}))$	Proteina baten AA sekuentziaren ordena kuantifikatuta dago, eta informazio hori Shannon entropiara eraldatuta. Sh_5 izena du, informazioa sekuentziaren 5. AA auzokideraino kuantifikatu delako.
$Sh_5(\text{PES}_j)$	$Sh_k(PES) = -\sum_j^n \left[p_k\left(Prot_j\right)\right] \cdot \log\left[p_k\left(Prot_j\right)\right]$	Proteinen elkarrekintza-sarean, distantzia topologiko batera dauden 5 proteina hartu eta haien interakzioak kuantifikatzen dira.
$\Delta Sh_2(\text{farm}_j, \mathbf{c}_j)$	$Sh_2(\text{farm}_i)_{\text{berria}} - \langle Sh_2(\mathbf{c}_i)\rangle$	PT operadorea da, eta, berez, konposatu baten —GPAT ($Sh_2(\text{farmako}_i)_{\text{berria}}$)— balioa batezbestekotik ($\langle Sh_2(\mathbf{c}_j)\rangle$) zenbat desbideratzen den kalkulatzen du, $\mathbf{c}_j$ baldintzetan.
$\Delta Sh_5(\text{prot}_j, \mathbf{c}_j)$	$Sh_5(\text{prot}_j)_{\text{berria}} - \langle Sh_5(\mathbf{c}_i)\rangle$	PT operadorea da, eta, berez, konposatu baten $Sh_5(\text{proteina}_i)_{\text{berria}}$ balioa batezbestekotik ($\langle Sh_5(\mathbf{c}_j)\rangle$) zenbat desbideratzen den kalkulatzen du, $\mathbf{c}_j$ baldintzetan.
$\Delta Sh_5(\text{PES}_j, \mathbf{c}_j)$	$Sh_5(\text{PES}_j)_{\text{berria}} - \langle Sh_5(\mathbf{c}_i)\rangle$	PT operadorea da, eta, berez, konposatu baten $Sh_5(\text{PES}_i)_{\text{berria}}$ balioa batezbestekotik ($\langle Sh_5(\mathbf{c}_j)\rangle$) zenbat desbideratzen den kalkulatzen du, $\mathbf{c}_j$ baldintzetan.

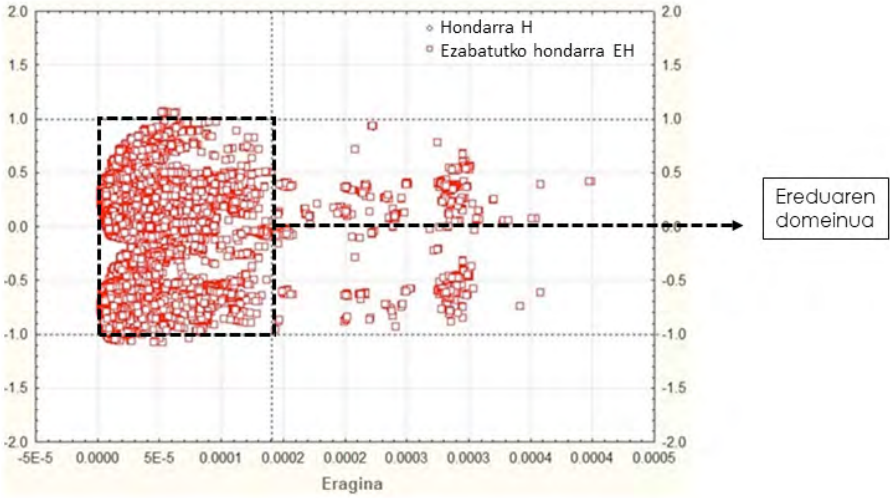
Aurkeztutako ereduaren doitasun-metrikak 2. taulan azalduko ditugu.

2. taula. Aurkeztutako eredu lineal diskriminatzailearen sailkapen-matrizea.

Ikusitako multzoak	Doitasun-metrikak[a]	Aurres. Param.	Aurresandako sorta		
			n_j	$f(v_{ij})_{aurr} = 0$	$f(v_{ij})_{aurr} = 1$
Entrenamendu sorta					
$f(v_{ij})_{helb} = 0$	Sp (%)	72,69	433922	315407	118515
$f(v_{ij})_{helb} = 1$	Sn (%)	77,76	125357	27874	97483
Guztira	Ac (%)	73,83	559279	343281	215998
Berrespen sorta					
$f(v_{ij})_{helb} = 0$	Sp (%)	72,66	144665	105101	39564
$f(v_{ij})_{helb} = 1$	Sn (%)	77,95	41730	9201	32529
Guztira	Ac (%)	73,84	186395	114302	72093

[a] Sn(%) = Sentikortasuna, Sp(%) = Espezifikotasuna, eta Ac(%) = Zehaztasuna.

Artikulu honetan aurkeztu dugun PTIA ereduaren doitasun-metrikak onak dira, lortutako sailkapen-matrizean ikus daitekeen moduan, baita entrenatze- eta berrespen-prozesuetan ere. Entrenatze sortari dagokionez, aurresandako doitasun-metrikak honako hauek dira: sentikortasuna, Sn(%) = 77,76, hau da, multzoaren barruan zenbat kasu aurresaten diren positibo edo 1 gisa zati hasierako datu sortan 1 ziren kasu totalak; espezifikotasuna, Sp(%) = 72,69, hots, 0 multzoaren barruan negatibo edo 0 gisa aurresan direnak zati hasierako datu sortan 0 ziren kasu totalak; eta zehaztasuna, Ac(%) = 73,83, asmatutako iragarpen-kasuak zati datu-base osoko kasuak. Garrantzitsua da bai entrenamenduarekin bai berrespen multzoekin lortutako doitasun-metriken balioak antzekoak izatea, ereduak aurresateko duen eta aurresandako balioak kalkulatzeko duen gaitasuna mantentzen dela ziurtatzeko. Datu horiek egokiak dira, guztiak baitaude % 70eko baliotik gora; beraz, taldeak behar bezain banatuta daude. Hala ere, eredua balioztatzeko, kanpo-berrespena egin behar da. Berrespenerako prozesuan, metrikak ere % 70eko baliotik gora agertzen dira. Hala, Sp(%) = 72,66, Sn(%) = 77,95 eta Ac(%) = 73,84 balioak lortu ditugu, hurrenez hurren. Eredu hori egiteko, datu sortaren % 93,9 erabili dugu; beraz, *outliers* edo bazterreko balioak —hots, puntu susmagarriak izan daitezkeenak— ezabatu ditugu. Jarritako lehen probabilitateak, 0 izateko, $p(f(v_{ij}) = 0) = 0{,}55$ eta 1 izateko, $p(f(v_{ij}) = 1) = 0{,}45$ izan dira. Horretaz gain, puntu susmagarriak ezabatzeko, kontuan izan ditugu ($f(v_{ij})_{helb} = 0$ eta $p(f(v_{ij}) = 1)_{kalk} > 0{,}9$, goi-*p*) edo ($f(v_{ij})_{helb} = 1$ eta $p(f(v_{ij}) = 1)_{kalk} < 0{,}45$, behe-*p*) baldintzak. Hala, ereduaren eremua definitu dugu, 4. irudian ikus daitekeen moduan.

4. irudia. Ereduak duen domeinuaren egokigarritasun-mapa.

EAEK eredu baten domeinuaren egokigarritasuna (DE) garatu dugun ereduaren entrenamendu sortaren gainean egindako espazio fisiko kimikoa ezagutzeko egiten da. Hala, lortu dugun eredu kimioinformatikoa baliagarria da konposatu berrien iragarpenak egiteko aplikagarritasun-eremua zein den definitzeko. Prozesu hori puntu susmagarrien ezabaketan edo identifikazioan ere aplika daiteke [50]. EAEK ereduen DEa definitzeko, *leverage* edo eragin-parametroa kontuan hartzen dituzten ikuspegiak erabiltzen dira [51].

Y ardatzaren ezkerraldean, hondarraren (H) ardatza dago, eta horri dagozkion balioak urdinez azalduta daude laburpen-mapan. Hondarrak balio esperimentalaren eta aurresandakoaren arteko diferentzia adierazten du [52]. Y ardatzaren eskuinaldean, ezabatutako hondarraren (EH) ardatza dago, eta, berez, hondarraren balioak adierazten ditu, baina *cross validation* edo balioztatze gurutzatua berrespen-teknika aplikatu ostean; haren balioak gorriz agertzen dira laburpen-mapan [53]. Beste alde batetik, X ardatzean, *leverage*-a edo eragin-parametroa dago [54].

Datuen murrizketa hori egin baino lehen, mozketa-balioak aldatu ditugu, baina, aldaketek eredua hobetu ez dutenez, doitasun-metriken ehunekorik altuena duen eredua aukeratu eta horri puntu susmagarrien froga aplikatu diogu. Ezarritako mozketa-balioak honako hauek izan dira: kontzentrazio-unitateei 75, ehunekotan dauden propietateei (%) eta abiadura-unitateei 90, $\upsilon_{ij} > 1.000$ kasuetan 100, eta, baldintza horiek betetzen ez zirenean, $<\upsilon_{ij}>$ balioa jarri dugu.

4. **ONDORIOAK**

Endekapenezko gaixotasun neurologikoek gizartearen populazio handi bati eragiten diote, eta, azken urteotan, horri buruzko ikerkuntzak garrantzi handia hartu du. Eragile anitzeko gaitz ahulgarriak dira, hau da, faktore ugarik eragin dezakete haien sorrera. Gaur egun, arrakastarik gabeko mekanismo basikoetatik ateratako datuak ustiatzen ari dira neurozientzialariak, mekanismo berriak proposatzeko eta haien bidez era horretako gaixotasunen detekzio goiztiarrerako farmako baliagarriak identifikatzeko. Alde horretatik, PTIAko ereduak erreminta oso eraginkorrak izan daitezke gaixotasunen kontrako sendagaiak aurkitzeko, gai baitira datu sorta handiak analizatzeko. Izan ere, konposatu bat endekapenezko gaixotasun neurologikoetan aktiboa izateko edo ez izateko aukera iragar dezakete ereduek; beraz, frogatu da gaixotasunen atzean dauden mekanismoak ulertzeko erreminta oso baliagarriak direla, eta, horri esker, etorkizun handiko bide terapeutikoak zabaltzen dira.

ESKER ONA

Artikulu hau UPV/EHUk eta Eusko Jaurlaritzak finantzatutako IT1558-22, PID2022-137365NB-100 eta KK-2022/00032 proiektuei esker idatzi da.

BIBLIOGRAFIA

[1] Russell, S. J., eta Norvig, P. 2022. *Artificial Intelligence A Modern Approach*. Pearson Education, United Kingdom.
[2] Copeland, J. 2004. *The Essential Turing: The Ideas That Gave Birth to the Computer Age.* Clarendon Press, Oxford.
[3] Mitchell, T. M. 1997. *Machine Learning*. McGraw Hil.
[4] Duda, R., Hart, P., eta Stork, D. 2001. *Pattern Classification*. Wiley, New York.
[5] Mackay, D. 2005. *Information Theory, Inference, and Learning Algorithms*. Cambridge University Press, Cambridge.
[6] Bishop, C. 2006. *Pattern Recognition and Machine Learning*. Springer, Berlin.
[7] Hastie, T., Tibshirani, R., eta Friedman, J. 2009. *The Elements of Statistical Learning. Data Mining, Inference, and Prediction*. Springer, New York.
[8] Neel, S., Madhukar, P. K. 2019. «A Bayesian machine learning approach for drug target identification using diverse data types». *Nature Communications* 1-14.

[9] VAPNIK, V. 2006. *Estimation of Dependences Based on Empirical Data*. Springer Science eta Business Media.
[10] SCHÖLKOPF, B., TSUDA, K. eta VERT, J.-P. 2004. *Kernel Methods in Computational Biology*. MIT press.
[11] CAMPBELL, C. eta YING. Y. 2011. *Learning with Support Vector Machines. Synthesis Lectures on Artificial Intelligence and Machine Learning 5.1*. Morgan & Claypool Publishers series.
[12] NELLO CRISTIANINI, J. S.-T. 2000. *An Introduction to Support Vector Machines and Other Kernel-Based Learning Methods*. Cambridge University Press, Cambridge.
[13] BREIMAN, L. 2001. «Random forests». *Machine learning*, **45**, 5-32.
[14] HSU, C. Y. 2021. «Intrusion detection by machine learning for multimedia platform». *Multimedia tools and applications,* **80**, 29643-29656.
[15] GIL-MARTÍN, M., VILLA-MONEDERO, M., POMIRSKI, A., SÁEZ-TRIGUEROS, D., eta SAN-SEGUNDO, R. 2023. «Sign Language Motion Generation from Sign Characteristics». *Sensors (Basel, Switzerland)*, **23**, 9365.
[16] KAUSHIK, K. B. 2022. «Multinomial Naive Bayesian Classifier Framework for Systematic Analysis of Smart IoT Devices». *Sensors (Basel, Switzerland),* **22**, 7318.
[17] HU, Q. M. 2022. «FROST: Fallback Voice Apps Recommendation for Unhandled Voice Commands in Intelligent Personal Assistants». *Frontiers in big data*, **5**, 867251.
[18] SANTANA, R., ZULUAGA, R., GAÑAN, P., ARRASATE S., ONIEVA, E., GONZÁLEZ-DÍAZ, H. 2020. «Predicting coated-nanoparticle drug release systems with perturbation-theory machine learning (PTML) models». *Nanoscale*, **12**, 13471-13483.
[19] CARRACEDO-REBOREDO, P. ARANZAMENDI, E., HE, S., ARRASATE, S., MUNTEANU, C. R., FERNANDEZ-LOZANO, C., SOTOMAYOR, N., LETE, E. eta GONZÁLEZ-DÍAZ, H. 2024. «MATEO: intermolecular α-amidoalkylation theoretical enantioselectivity optimization. Online tool for selection and design of chiral catalyst and products». *Journal of Cheminformatics*, **16**, 9.
[20] ENGEL, T. 2006. «Basic Overview of Chemoinformatics». *Journal Chemical Information and Modelling*, **46**, 2267-2277.
[21] LIU, S. 2024. «Harvesting Chemical Understanding with Machine Learning and Quantum Computers». *ACS physical chemistry Au*, **4**, 135-142.
[22] PARRILL, A. L., eta LIPKOWITZ, K. B. 2018. *Reviews in Computational Chemistry,* Wiley.
[23] CENTURY, N. R. 2003. *Chemical Theory and Computer Modeling: From Computational Chemistry to Process Systems Engineering, Beyond the Molecular Frontier: Challenges for Chemis.* National Academies Press (US), Washington.
[24] KOROBOV, V. I., eta KARR, J.-P. 2021. «Rovibrational spin-averaged transitions in the hydrogen molecular ions». *Physical Review A*, **104**, 032806.
[25] NOZIÈRES, P. 1997. *Theory of Interacting Fermi Systems. Advanced Book Classics*. Mass: Perseus Publishing, Cambridge.

[26] WILLEMS, H., DE CESCO, S., eta SVENSSON, F. 2020. «Computational Chemistry on a Budget: Supporting Drug Discovery with Limited Resources: Miniperspective». *Journal of Medicinal Chemistry*, **63**, 10158-10169.

[27] RESTREPO, G. 2016. *Mathematical Chemistry, a New Discipline. In Essays in the Philosophy of Chemistry*. Oxford University Press, New York, UK.

[28] IVAN GUTMAN, O. E. 1988. *A Review of the Book by Ivan «Mathematical Concepts in Organic Chemistry» in SIAM Review 30, 2, 1988*. Springer-Verlag, Berlin.

[29] GONZÁLEZ-DÍAZ, H. ARRASATE, S., GÓMEZ-SANJUAN, A., SOTOMAYOR, N., LETE, E., BESADA-PORTO, L. eta RUSO, J. M. 2013. «General Theory for Multiple Input-Output Perturbations in Complex Molecular Systems. 1. Linear QSPR Electronegativity Models in Physical, Organic, and Medicinal Chemistry». *Current Topics in Medicinal Chemistry*, **13**, 1713-1741.

[30] QUEVEDO-TUMAILLI, V., Ortega-Tenezaca, B., González-Díaz, H. 2021. «IFPTML Mapping of Drug Graphs with Protein and Chromosome Structural Networks vs. Pre-Clinical Assay Information for Discovery of Antimalarial Compounds». *Int. J. Mol. Sci.*, **22**, 13066.

[31] BALTASAR-MARCHUETA, M., LLONA, L., M-ALICANTE, S., BARBOLLA, I., IBARLUZEA, M. G., RAMIS, R., SALOMON, A. M., FUNDORA, B., ARAUJO, A., MUGURUZA-MONTERO, A., NUÑEZ, E., PÉREZ-OLEA, S., VILLANUEVA, C., LEONARDO, A., ARRASATE, S., SOTOMAYOR, N., VILLARROEL, A., BERGARA, A., LETE, E. eta GONZÁLEZ-DÍAZ, H. 2024. «Identification of Riluzole derivatives as novel calmodulin inhibitors with neuroprotective activity by ajoint synthesis, biosensor, and computational guided strategy.» *Biomedicine and Pharmacotherapy*, **174**, 116602.

[32] VELÁSQUEZ-LÓPEZ, Y., RUIZ-ESCUDERO, A., ARRASATE, S., eta GONZÁLEZ-DÍAZ, H. 2024. «Implementation of IFPTML Computational Models in Drug Discovery Against Flaviviridae Family». *Journal of Chemical Information and Modeling*, **64**, 1841-1852.

[33] ROY, K., SUPRATIK, K., eta NARAYAN, D. 2015. *A Primer on QSAR/QSPR Modeling Fundamental Concepts.* Springer, New York.

[34] NANTASENAMAT, C., ISARANKURA-NA-AYUDHYA, C., NAENNA, T., eta PRACHAYASITTIKUL, V. 2009. «A practical overview of quantitative structure-activity relationship». *EXCLI Journal*, **8**, 74-88.

[35] VILAR, S., SANTANA, L. eta URIARTE, E. 2006. «Probabilistic neural network model for the in silico evaluation of anti-HIV activity and mechanism of action». *J.Med.Chem.,* **49**, 1118-1124.

[36] SANTANA, L., URIARTE, E., GONZALEZ-DIAZ, H., ZAGOTTO, G., SOTO-OTERO, R., eta MENDEZ-ALVAREZ, E. 2006. «A QSAR model for in silico screening of MAO-A inhibitors. Prediction, synthesis, and biological assay of novel coumarins». *J. Med. Chem.*, **49**, 1149-1156.

[37] SANTANA, L., GONZALEZ-DIAZ, H., QUEZADA, E., URIARTE, E., YANEZ, M., VINA, D. eta ORALLO, F. 2008. «Quantitative structure-activity relationship

and complex network approach to monoamine oxidase A and B inhibitors». *J. Med. Chem.*, **51**, 6740-6751.

[38] LANEY, D. 2001. «3D data management: Controlling data volume, velocity and variety». *META Group Research Note*, **6**.

[39] LIU, Z., YONG, W., XIANG-SUN, Z., WEIMING, X., eta LUONAN, C. 2011. «Detecting and analyzing differentially activated pathways in brain regions of Alzheimer's disease patients». *The Royal Society of Chemistry*, **7**, 1441-1452.

[40] GAULTON, A., HERSEY, A., NOWOTKA, M., BENTO, A. P., CHAMBERS, J., MENDEZ, D., MUTOWO, P., ATKINSON, F., BELLIS, L. J., CIBRIÁN-UHALTE, E., DAVIES, M., DEDMAN, N., KARLSSON, A., MAGARIÑOS, M. P., OVERINGTON, J. P., PAPADATOS, G., SMIT, I., LEACH, A.R. 2017. «The ChEMBL database in 2017». *Nucleic Acids Research*, **45**, 945-954.

[41] SUN, H. 2004. «A Universal Molecular Descriptor System for Prediction of LogP, LogS, LogBB, and Absorption». *Journal of Chemical Information and Modeling*, **44**, 748-757.

[42] PAJOUHESH, H., eta LENZ, G. 2005. «Medicinal Chemical Properties of Successful Central Nervous System Drugs». *The Journal of The American Society for Experimental NeuroTherapeutics*, **2**, 541-553.

[43] SHEN, H., eta CHOU, K. 2008. «PseAAC: a flexible web-server for generating various kinds of protein pseudo amino acid composition». *Analytical Biochemistry*, **373**, 386-388.

[44] CHOU, K. 2001. «Prediction of protein cellular attributes using pseudo-amino-acid-composition». *PROTEINS: Structure, Function, and Genetics*, **43**, 246-255.

[45] CHOU, K. 2005. «Using amphiphilic pseudo amino acid composition to predict enzyme subfamily classes». *Bioinformatics*, **21**, 10-19.

[46] CHOU, K. 2000. «Prediction of Protein Subcellular Locations by Incorporating Quasi-Sequence-Order Effect». *Biochemical and Biophysical Research Communications,* **278**, 477-483.

[47] DUARDO-SANCHEZ, A., GONZÁLEZ-DÍAZ, H., eta PAZO, A. 2014. «MI-NODES Multiscale Models of Metabolic Reactions, Brain Connectome, Ecological, Epidemic, World Trade, and Legal-Social Networks». *Current Bioinformatics*, **9**.

[48] PATHRIA, R. K., eta BEALE, P. 2011. *Statistical Mechanics*. Academic Press, USA.

[49] 2001. *StatSoft, Inc. STATISTICA (Data Analysis Software System), Version 6. (2001)*. Retrieved from www.statsoft.com

[50] JAWORSKA, J., NIKOLOVA-JELIAZKOVA, N., eta ALDENBERG, T. 2005. «QSAR applicability domain estimation by projection of the training set descriptor space: A review». *Altern. Lab. Anim*, **33**, 445-459.

[51] TROPSHA A., GRAMATICA P., GOMBAR V. 2003. «The importance of being earnest: validation is the absolute essential for successful application and interpretation of QSPR Models». *QSAR Comb. Sci.,* **22**, 69-77.

[52] COOK, R., eta WEISBERG, S. 1982. *Residuals and Influence in Regression*. Chapman and Hall, New York.

[53] HU, M., ZHANG, G., JIANG, C., eta PATUWO, B. 1999. «A Cross-Validation Analysis of Neural Network Out-of-Sample Performance in Exchange Rate Forecasting». *Decision Sciences*, **30**.

[54] NETZEVA, T. I., WORTH A.; ALDENBERG, T.; BENIGNI, R.; CRONIN, M. T. D.; GRAMATICA, P.; JAWORSKA, J. S.; KAHN, S.; KLOPMAN, G.; MARCHANT, C. A. *et al.* 2005. «Current status of methods for defining the applicability domain of (quantitative) structure-activity relationships. Thereport and recommendations of ECVAM Workshop 52». *Alternatives to laboratory animals*, **33**, 155-173.